

BALKAN HARPLERİ SIRASINDA MEVLEVÎHÂNELER

Caner ARABACI

XI. asırdan itibaren doğudan batıya doğru akan fetih ordularına paralel olarak bu topraklara gelen bir de Horasan Erleri, Gazi Dervişler, "velî" lâkablı şahsiyetler vardır. Bunlar, ordudan önce de sonra da gelirler. Ama yaptıkları iş benzerdir. Yatuk, pasifize olmuş, içe kapanık şahsiyetler değillerdir. Zaman olur bizzat savaşır. Zaman olur çiftçilik işiyle uğraşır, fidan diker, değirmen kurar, hasta tedavi ederek hekimlik yaparlar. Ama en önemli özellikleri, buldukları yöre halkının ihtiyaçlarına cevap vermeleridir.

Kısaca dervişler diyebileceğimiz, çeşitli meşreplerdeki bu aktif şahsiyetler, zaman içinde kurumlaşır. Sarp veya sapa yerlere zaviyeler kurarlar. Yoloğlanı, gelip geçen ihtiyaç sahipleri için hem uğrak, barınak yeri hem de kaldığı sürece eğitim ocağı olurlar. Barkan'ın, "Türk manastırları" (1) dediği zaviyelerinde bu dervişler; vatan kurma ve açmada askerinin, devletin hemen yanındadırlar.

Zaten bu dönem Müslüman Türk toplumuna iki insan tipi hakimdir. Gâzi ve Velî tipi. Birinci grup ülkeler fethederken ikinci grup alınan ülkelere yerleşmeyi, yerleşik bir toplum meydana getirmeyi mümkün kılmışlardır (2). İşte çevremizdeki Seyid-i Harun Velî, Hacı Bektaş Velî vb. ikinci gruptan şahsiyetlerdendir.

Fakat sonraki yüzyıllarda zaviye ve tekkelere devam edenlerin miskinleştiği, çalışan-üreten değil de toplumun sırtından geçinen yuvalar olduğu yolunda yaygın bir kanaat vardır. Dervişler, artık dilenen insanlardır (3).

Halbuki 1912-13 Balkan Savaşı yıllarında Mevlevîhâneleri, fetih devirlerindeki dervişlerin işlevine benzer bir faaliyet içinde görüyoruz. Bir mevlévîhâne hastahane yapılıyor. Bir diğeri yardım toplama ve dağıtım merkezi haline getirilirken diğerleri de buralara destek veren kurumlar halinde çalışıyor. Toplanan sadece para, ilaç değil. Doktor, hastabakıcı olan dervişler fiilen çalışmaya, diğer "muhibbân"dan isteyenler görev almaya davet ediliyor. İşte burada konu ile ilgili olarak, Mevlâna Müzesi'nde bulunan üç ayrı dosyadaki 17 belgeden faydalanılmıştır.

Bilindiği gibi Balkan Harpleri, yüzlerce yıl Balkanlar'da var kılınan "Osmanlı barışı" (Pax Ottomana) nın son kırıntılarını da yok eden, bu bölgeyi kan ve ateş deryası haline getiren bir savaştır. 93 Harbi'yle Balkanlar'daki İslâm valîğini asgariye indirme çalışmaları bu savaşla silmeyi hedef almıştır. Koskoca Makedonya, Batı Trakya, Doğu Trakya, Girit dahil Ege Adaları elden bir çırpıda çıkmış 550 yıllık Müslüman Türk hakimiyetinin yerini zulüm ve ateş almıştır. Balkan Harpleri'nin niçin ve nasıl kaybedildiği (4) ayrı bir konudur. Fakat böyle bir zamanda elbette var olan her sosyal kuruluş gibi Mevlévîhânelerin yaralı ve gazilerimizin yardımına koşmaları takdirle anılacak bir tavidir. Bütün Mevlévîhâneleri harekete geçiren, 6 maddelik bir karar metnidir. Bu metin (5) bir tamim ekinde olarak bütün Mevlévîhânelere merkez olan

(1) Ömer Lütfi BARKAN, "İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: II, s. 284-285, 290-291; bkz. M. Fuad KÖPRÜLÜ, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İst. 1981, s. 145-171. ve Aynı Yazar, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ank. 1991, s. 200-205.

(2) Mürsel ÖZTÜRK, *Hacı Bektaş Velî ve Çevresinde Oluşan Kültür Değerleri Bibliyografyası*, Ankara, 1991, s. 4.

(3) BARKAN, aynı yer, s. 292.

(4) Bkz. Mahmut Muhtar, *Balkan Harbi*, İst. 1979, s. 163-188; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, c. I, İst. 1992, s. 178-179.

(5) *Mevlâna Müzesi*, Dos. No. : 53, Belge No: 1.

Konya'dan gönderilmiştir. İspirto ile teksir edilen (6) Mevlevî Tarîkatı ana kararı durumundaki altı madde özetle şudur: 1. Tren hattına yakın olan **Yeni Kapu Mevlevihânesi, hastahâneye** dönüştürülecektir. 2. Mevlevî tarikatına mensup **doktorlar**, mevlevihânelerce **göreve** çağrılacağı gibi dedeler, dervişler ve sempatizanlar da gerektiğinde yardıma davet edileceklerdir. 3. Mevlevihâne postnişinlerinden kurulacak bir **encümen**, Hilâl-i Ahmer ve diğer resmî dairelerce verilecek tıbbî malzeme dışında temin edilmesi gereken malzemeleri; para veya malzeme olarak dergâhlar ile Mevlevî sempatizanlarından toplayacaktır. 4. Encümenin toplantı yeri, elverişliliğinden dolayı **Galata Mevlevihânesi'**dir. Mevlevî olsun-olmasın herkes yardımlarını vermek veya toplanan eşyayı ayırtırmak üzere Galata Mevlevihânesi'ne başvurabilir. 5. Encümen, Cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri toplanacaktır. Yalnız gerektiğinde Galata Mevlevihânesi Postnişini ayrıca toplantıya davet edebilir. 6. Toplanan yardımların nereye sarfedileceğine; doktorlarca gösterilecek lüzum üzerine encümen karar verip uygulayacaktır.

Bu altı maddelik teksirlerden birinin altında, 7 satır halinde **Galata Mevlevî Şeyhine** yazılmış bir **uyarı-emir** bulunmaktadır. Buna göre; istişare yapılmadan ve hükümetten izin almadan iş yapılmayacak, Hilâl-i Ahmer idaresi ile yazışmalar Konya'ya bildirilecek, verilen emre göre hareket edilecektir. Bu uyarıya göre bütün uygun dergâhlara genelge gönderilmiştir. Onlar doğrudan doğruya yardımları Galata'ya gönderip Konya'ya da bilgi vereceklerdir. Hastabakıcı Mevlevî müridlerine ihtiyaç varsa haber verilmelidir. Yalnız, trenin parasız götürmesi için öncelikle hükümete müracaat edilmelidir. Bu el yazısı şu özlü cümle ile biter: "**Vatana hizmet konusunda her türlü teşebbüse iznolisiniz. Buna fevkalâde memnun da oluruz. Ancak başvurup izin almak ve teenni (düşünmek, dikkatli olmak kaydı) ile**".

İşte bu asıl karar doğrultusunda harekete geçilir. İlk yapılan iş, Mevlevihânelere durumun birer genelge ile bildirilmesidir. Bu genelgede madde madde özetlenen kararın uygulanması için bilgi ve emir verilmektedir (7). Gerekçe ise ilk cümlede çok açık belirtilmiştir: "**Aziz vatanın emr mühim ve nazik bir imtihan zamanındayız. Böyle bir anda herkesin elinden geldiğince hizmete koşması gerekmektedir.**"

Peki 30 Ekim 1912 tarihli bu genelge doğrultusunda hangi çalışmalar yapılmıştır?

Bu soruya cevap aramadan önce dönem ve hizmetin kavranması açısından "**devletin; Balkan Savaşı sırasında bir tarikatın sağlık vb. konulardaki desteğine ne kadar ihtiyacı vardı?**", sorusunun değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır. Bu soruya en ehil cevap, devrin Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet paşa'nın hatratında bulunmaktadır. Ordumuzun savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Çatalca hattına çekildiği sırada Yemen'den adı geçen göreve çağrılan Paşa anlatır: "**Karargâhın yerleştiği Hadimköyü'ne giderken Yeşilköy istasyonunda binlerce kolera hastasının ölümlerle kucak kucağa, açıktan yattıklarını gördüm. Doktor Bafrahlı Yanko Bey'e çıkmak istedim. Yanındakilerin toplam olarak beş kişiden ibaret, hastaların ise 5.500 kişi olduğundan, fazla birşey beklenilmemesi gerektiğini söyledi**" (8).

Peki işe ihtiyacı nedir?

Aynı paşamız anlatır: "**Savaş hatlarına gittik. Bir binbaşıya durumu sordum. Son nefese kadar çalışılacağını, fakat asker aç olduğundan zorlukla silâh kullandığını**

(6) Nejat GÖYÜNÇ, "Mevlevîlik ve Sosyal Hayat", II. Milletlerarası Mevlâna Kongresi 3-5 Mayıs 1990, Konya, ayrı basım, s. 99.

(7) Mevlâna Müzesi, Dos. No: 53, Belge No: 8.

(8) Ahmet İzzet Paşa, aynı eser, s. 137.

söyledi. Gerçekten savaşın başlamasından beri ağzına et koymayan askerin, kuru ekmeğe bile bulamadığı günler vardı." Hatırat çılgılık çılgılığa devam eder: "**Ordu başkentinde olup, deniz ve trenle de başkent bütün ülkeye bağlı iken bu sefalet akılları durdurur**" (9).

Demek ki ordunun; en basit bir tableten, kuru ekmeğe kadar hamiyetli ellerin taşıyacağı her türlü aktif desteğe ihtiyacı bulunmaktadır. İşte bu durumda merkezin genelgesine Mevlevîhânelerden ilk gelen cevaplardan birisi Urfa'dandır. Urfa Mevlevîhânesi Şeyhi Hüseyin Hüsameddin, 28 Kasım 1912 tarihli yazısında Urfa'dan 13 mecdiye toplandığını ve bu paranın Galata Mevlevîhânesi'ne emir üzerine gönderildiğini bildirmektedir (10).

Urfa'yı Girit, Kıbrıs takibeder.

Girit, Balkan Savaşı öncesinde sancılıdır. II. Meşrutiyet'le birlikte sokaklarda "**Girit bizim canımız / Feda olsun kanımız**" avazeleri yükselmektedir. Ama, "**can**"ı kurtarıcı akıllı, güvenilir bir gelişme görülmemektedir. Artık devlet yönetiminde Keçecizâde Fuat Paşa'nın Girit için Fransa İmparatoruna dediği gibi "**Aldığımız fiyata satarız.**" kararlılığında, ufku geniş devlet büyükleri de yoktur. 25 yıl savaşılıp, binlerce şehit verilerek alınan Girit, günden güne erimektedir. Halk, Balkanlar'da savaşan askerin psikolojik hali içindedir. Durumu **Girit-Hanya Mevlevîhâne Şeyhi es-Seyyid Mehmet Şemseddin**, 2 Mayıs 1912'de Konya'ya bildirir. Şeyhin arzı özetle şöyledir: Adanın günden güne değişen durumu, Müslüman olan halkı sınırsız bir hayret ve endişe içine düşürmektedir. Bunun sonucu olarak da bazıları hemen göçetmek fikrine kapılırken bir kısmı da göçe meyletmektedir. Buna karşılık şeyh, devletin; Girit'in hukukunu korumak üzere tedbirler alacağını belirterek halkı teskin etmeye çalışır. Sabır ve metanet gösterip göçmemeleri için ihtiyatlı davranmalarını telkin eder. Balkan Harbi patlak vermeden önce, Hanya Mevlevîhânesinin durumunu arz etmek üzere Konya'ya gelmek istediğini bildirmiştir. Ama önceden kararlaştırılan ziyaretin, bu sıra yapılması yani şeyhin Girit'ten ayrılması kötüye yorumlanıp, yanlış değerlendirilecektir. Onun için halkın galeyana ve endişesinin durulmasına kadar geziyi ertelemek durumunda olduğunu bildirir (11).

Girit Mevlevîhâne Şeyhi, görüldüğü üzere ateş hattındaki bir vatan köşesini diri tutmanın söz ve hareketle çabasını sürdürmektedir.

Şu haline rağmen Girit, Konya Dergâhından 30 Ekim 1912'te çıkan yardım isteğine bigane kalmaz. Yaklaşık bir ay sonra 28 Kasım 1912'de Hanya Postnişininden bilgi arzı gelir. Yazı, "**Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet... hazırlayın**" (12) ayeti ile başlamaktadır. Özellikle de Balkan Muharebeleri sırasında Haçlı saldırılarının defî için "din kardeşi" olanların kuvvet hazırlaması gerektiği vurgulanır. Yunan saldırılarını ensesinde hisseden Giritli Müslümanlar, düşmana karşı güç hazırlama ihtiyacını en çok gerekli gören insanlar durumundadırlar. Yardım genelgesinden de bahseden Hanya şeyhi, Hanya'da bir Hilâl-i Ahmer merkezi heyeti kurduklarını, toplanan yardım paralarının peyder pey gönderildiğini bildirmektedir (13). Kendi can derdinde olan insanların, kendileri sıkıntıda olan Giritli Müslümanların, Mevlevîhâne rehberliğinde yardım isteğini boş çevirmemeleri ibretli bir tavidir.

Girit-Hanya Şeyhinin buraya aldığımız son arzı ise Balkan Savaşı'nın bitiminden sonra yazılmıştır. 9 Aralık 1913 tarihini taşıyan bu yazı, durumun daha da ağırlaştığını

-
- (9) Ahmet İzzet Paşa, aynı eser, s. 137.
(10) Mevlâna Müzesi, Dos. No: 89, Bel. No: 1.
(11) Mevlâna Müzesi, Dos. No: 89, Bel. No: 2.
(12) Kur'an-ı Kerim, 8 Enfâl: 60.
(13) Mevlâna Müzesi, Dos. No: 89, Bel. No: 8.

ortaya koymaktadır. Buna göre, Girit Adası'nda durum, her geçen gün kötüye gitmekte, nesilde de açık bir bozulma görülmektedir. Rum tazyikinin artması ile göçler başlamıştır. Hatta şeyhin bizzat kendi kardeşi geçederek, Gelibolu'ya gitmiş oradaki lisede görev almıştır (14).

Girit'in 1913'ten sonrası ise malumdur. Önceleri defalarca çıkartılan isyan ve katliamlara rağmen bitirilemeyen İslâm vahîği, 1913 Bükreş Andlaşması ile Yunanistan'a verildikten sonra bitirilmiştir. Fakat hiç bir zaman Girit'in "**Aldığımız fiyata**" gittiğini söyleyebilecek çıkmayacaktır.

Girit'ten sonra, tarih sırasıyla Balkan Savaşı zamanında Kıbrıs Mevlîhânesi'nden gelen arzları ele almakta fayda vardır. Bunlardan birincisi **25 Kasım 1912** tarihlidir. Harbin patlamasından **37** gün sonra yazılmıştır. Kıbrıs şeyhi, harbi, "**Din ve devletimize karşı dört devletin pervasızca açtığı isyan bayrağı ve tuğyan**" olarak değerlendirir. Onun için bütün iman sahiplerinin üzgün ve yürekleri kan ağlar olduğunu, camilerde ve zaviyelerde gece-gündüz din ve devlet için "**Buhari-i Şerîfe**" okunduğunu, zikir ve duaya devam edildiğini bildirir. Şeyh ayrıca, gördüğü rüyaları, zaferin yakın olduğuna delil olarak zikreder. Demek ki, gece-gündüz zihnen harple meşguldür. Bundan sonra ise maddî ve manevî yardımdan geri durulmadığını belirtir.

Fakat bütün bunların yanında Mevlevîlik açısından ilgi çekici bir ayrıntıya da yer verir. Ayrıntı **Mevlevî başlığı** ile ilgilidir. Anlattığına göre Kıbrıs'ta Mevlevî Tarikatı'na mensup olan sanat ve ticaret erbabı, "**sikke-pûş**" olmamaktadır. Ama görülür ki, Adana'dan Ada'ya geçen bir Ortaoyuncu, temsillerinde **Mevlevî Sikkesi** giymektedir. Onur kırıcı olan bu tavır üzerine Şeyh, araya adam koyarak ücretini verdirip tiyatrocunun elinden Mevlevîlik sembolü olan sikkeyi aldırtır. Fakat iş bundan sonra çatlaklanmıştır. Zira Şeyh, oyuncunun yeni olan "**sikke-i şerîfi**" Konya'dan ele geçirdiğini "esefle" öğrenmiştir. Ayrıca üzüntü ile bildirdiği bir başka olay, **Konya çilekeşlerinden Ali** adındaki dervişin yaptıklarıdır. Magosa'ya çıkan Ali, oradan denize inip doğruca kiliseye giderek Hıristiyanca ibadet etmiştir. Araştırmasına göre aslen Kıbrıslı olan bu derviş, Anadolu'ya giderek döndüğünde Hıristiyan olan anasını bulmuş bir kimsedir. Bu olayları "**denâet**" (alçaklık-âdilik) olarak değerlendiren Kıbrıs Şeyhi, arzını; **kötülüklerin mevcut idarece hakedilen şekilde** cezalandırılmadığından şikayet ve din ile devlete Allah'tan zafer dileyerek bitirir (15).

Kıbrıs Mevlîhânesi'nden gelen ikinci arz, **1 Aralık 1912** tarihlidir. Aynı şeyh **Mehmet Celâleddin**, yardım ile ilgili genelgeyi aldığını bildirmektedir. Buna göre; din ve devlet düşmanlarının, mukaddes vatanımıza saldırılarına karşı duran Müslüman gazîler için, yardım toplanmaya başlanmış, Lefkoşa'ya mahsus olmak üzere İstanbul'a **altıyüz lira** gönderilmiştir. Bundan hariç, kazalardan peyder pey yardım gelmektedir. Kendisi de bizzat yardım toplama komisyonundadır ve kazalara çıkarak toplanan yardımı gönderecektir (16).

Kıbrıs Mevlîhâne Şeyhi'nin üçüncü mektubu ise, felâket kâbûsunun vatanın her tarafına çökmüş olduğunun bilincinde olarak yazılmış acı bir imdatnâme gibidir. **18 Aralık 1912** tarihini taşıyan bu arzda, öncelikle durum ana hatları ile izah edilir. Rumlar, Girit gibi Kıbrıs'ta da boş durmamaktadırlar. Balkan Muharebeleri'nin sonucu olarak Yunanistan'a bağlanma arzuları şiddet kazanmıştır. Ada'dan Atina'ya, Londra'ya temsilciler gönderip gayretle çalışmaktadırlar. Olanlar bu kadarla da bitmemektedir. Yunanistan Başbakanı Venizelos, Ada'nın Yunanistan'a terki için Londra'da temaslar halindedir. Bir-kaç gün önce de Ada Valisi, İngilizlerin elinde olan Mısır'a gitmiştir.

(14) **Mevlâna Müzesi**, Dos. No: 89, Bel. No: 10.

(15) **Mevlâna Müzesi**, Dos. No: 84, Bel. No: 5.

(16) **Mevlâna Müzesi**, Dos. No: 84, Bel. No: 8.

Ayrıca Ada'daki Osmanlı Bankası'na da ödeme yapmaması için İstanbul'dan emir gelmiştir.

Bütün bu gelişmeler karşısında Ada'daki Müslüman halk, galeyan haline gelmiştir. Durumu Ada Kadısı, Bab-ı Âli'ye ve ayrıca Londra'daki Seyit Emir Ali Efendi'ye bildirmiştir. Nüfusu **60 bini geçen Müslüman halk**, geleceği meşgul bir karanlık içindedir. Yunanistan'a bağlanma olursa Adada nasıl barmacıklarını ve ne tarafa göçe mecbur kalacaklarını büyük bir üzüntü ile düşünmektedirler. Aslında musîbet ve felâketler genel olduğu için bütün Müslümanlar üzgün ve gönülleri kan ağlamaktadır. İşte Kıbrıs'ın durumu budur. Bundan sonra ne yapılacağı konusunda verilecek emir beklenilmektedir (17).

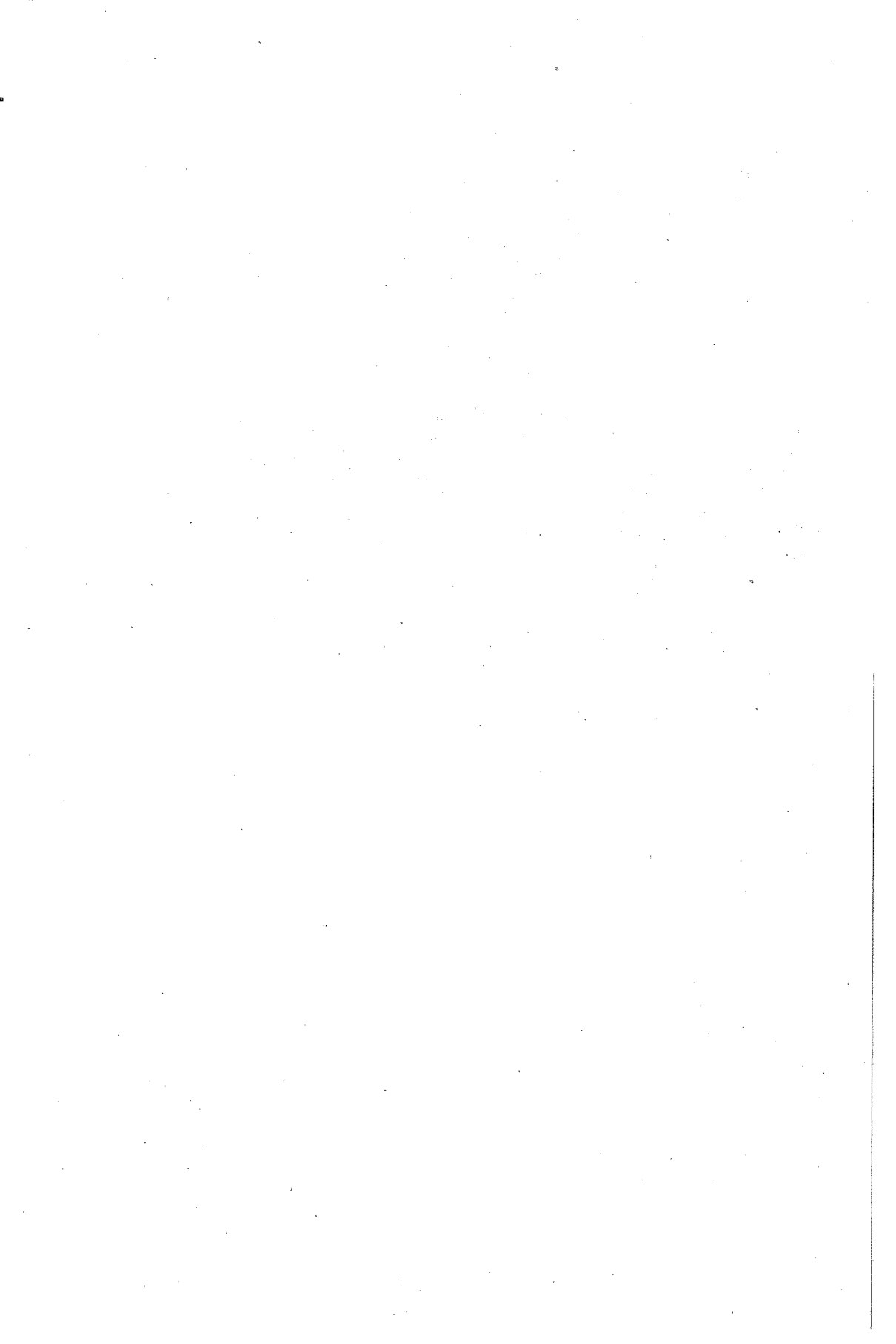
SONUÇ: Burada incelenilmeye çalışılan belgeler, kesin hükümler vermek için yeterli değildir. Fakat, ihtiyatlı olmak kaydıyla bazı çıkarımların yapılması da mümkündür.

Bir defa Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu Müslüman halkın bulunduğu yerlere yayılarak kurulan Mevlevîhâneler, Balkan Muharebeleri sırasında boş durmamışlardır. Denilebilir ki devletle iç içe ve dayanışma halinde faaliyet göstermektedirler. Aralarındaki münasebet belli bir emir-kumanda zinciri içinde ve saygı ile sürdürülmektedir. Vatanın uğradığı felâket karşısında, ilk asırların anlayışına benzer bir tavırla, devlete, orduya yardıma koşmuşlardır. Devlet, ordu, vatan var olmadan yaşama ve varlığını sürdürme olgusunun gerçekleşmeyeceğinin bilinci bulunmaktadır.

Kıbrıs, Girit gibi birinci derecede tehlikeyle yüz yüze bulunan mevkilerde olmalarına rağmen merkezin isteğini yerine getirerek yardımda bulunmaktan geri kalmamışlardır.

Ayrıca kendileri bizzat yaygın bir şekilde giymeseler bile Mevlevîlik alâmeti olan sikkeye karşı özel bir saygı beslemekte onun başkaları tarafından giyilmemesi hatta değerini düşürecek şahısların eline geçmemesi için özel bir çaba içindedirler.

Netice itibarıyla denilebilir ki, Mevlevîhâneler, Balkan Savaşı sırasında organize bir sosyal kuruluş olarak üzerlerine düşen görevi yapmaya çalışmışlardır.

15 ARALIK 1993

IV. OTURUM

(Saat: 13.30 - 18.30)

B A Ş K A N L A R

Dr. Celâleddin B. ÇELEBİ **Prof. Dr. Örcün BARIŞTA**
Oturum Başkanı Raportör Başkan

- **Prof. Dr. O. Cezmi TUNCER**
"Kilis Mevlevîhânesi"
- **Dr. Behrens ABOUSEIF-DORIS**
"Notes on the Mevlevi Order in Egypt" (Mısır'da Mevlevî'lik Üzerine Notlar)
- **Dr. Erdoğan EROL**
"Mevlânâ Dergâhı'nda Sikkehâne var mı idi?"
- **Liliana MASULAVİC - MARSOL**
"Destription de la Sama chez les Voyageurs du XIX. Siècle"
(19. Yüzyıl Seyyahlarında Semâ'nın Tasviri)
- **Dr. Adnan GÜRBÜZ**
"Amasya Mevlevîhânesi ve Vakıfları"
- **Dr. İsmail KARA**
"Hanya Mevlevîhânesi ve Vakfiyesi"
- **Dr. Muhittin TUŞ**
"Konya Çelebilerinin Şehir Hayatındaki Sosyal Rolü Üzerine Bir Örnek"
- **A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU**
"Urfa Mevlevîhânesi"
- **Yrd. Doç. Dr. Alaeddin AKÖZ**
"H. 1004 ve 1020 Yıllarına Ait Mevlânâ Âsitânesi'nin Muhasebe Bilânçoları"

